

A n n o t a t i o n

Iatsenko Anna. The Contemporary education values: perspectives and tendencies. The article is devoted to the contemporary education problems in the sphere of personal values creation. The education values are analyzed due to the classical realism, essentialism, perennialism, analytical philosophy, existentialism principles.

Keywords: *education, values, person, society, spirituality, axiology, technocratic approach, humanization, educational social value.*

Шевчук Д.М.

Інститут вищої освіти НАПН України

ДО ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ ФЕНОМЕНУ ПОЛІТИЧНОЇ САМОТНОСТІ

Стаття присвячена філософському осмисленню феномена політичної самотності. Автор звертає увагу на амбівалентність самотності та її соціальних і політичних проявів. Зокрема, проаналізовано феноменологію самотності, відчуження і аномію, неможливість налагодити автентичну комунікацію, самотність в контексті самопізнання та ідентичності.

Ключові слова: *самотність, політичний світ, відчуження, аномія, самопізнання*

В контексті розгортання індивідуального і спільнотного вимірів політичного світу проявляється феномен політичної самотності, на який маємо намір звернути увагу більш детально. Історико-філософська традиція, психологічні концепції та художня література дають безліч різноманітних досвідів самотності. В тому числі увага звертається на її соціальний вимір. Нашим наміром є соціально-філософське розкриття феномену самотності та визначення його проявів в політичному світі. Зокрема, воно передбачає постановку питання: якою є природа політичної самотності? Політична самотність – це нормальний чи ненормальний стан для *bios politikos*? Який досвід для індивіда дозволяє здобути політична самотність – позитивний чи негативний? Які наслідки для стану політичного світу може мати переживання індивідом політичної самотності? В контексті пошуку відповідей на ці питання, будемо намагатися продемонструвати можливість політичного ангажування самотніх, що впливають із сутності самого феномену політичної самотності.

Визначаючи сутність політичної самотності, слід звернути увагу на те, що найчастіше політичне інтерпретується через приписування його до колективного, спільнотного, які, у свою чергу, розуміються як вираження здатності людини витворювати структури, в межах яких вибудовуються стосунки та взаємодії між індивідами. Таким чином, за позитивний вимір політичного буття *a priori* приймаються дії, спрямовані на об'єднання, утвердження спільнот (як сучасний приклад, можемо згадати транснаціональні утворення на кшталт Європейського Союзу). В

антропологічному аспекті ідеалом для політики є діяльнісне життя, яке інколи протиставляється життю самотньому. Феномен самотності, навпаки, розуміється як строго індивідуальне переживання, досвід якого є унікальним для кожного індивіда і не допускає колективного переживання. В цьому слід вбачати вплив певних конвенцій на окреслення поняття самотності та його соціального прояву, іншими словами, феномен самотності сприймається через призму системи цінностей та значень, які є усталеними для певної спільноти. Як наслідок, ми рідко маємо нагоду задуматися про феномен самотності та його політичні наслідки для проявлення індивідуального виміру політичного світу. При цьому, феномен політичної самотності не слід зводити лише до ізоляції чи вигнання. Часто самотність в соціально-політичному аспекті розуміється як засіб покарання (вигнання з полісу чи ув'язнення злочинців) або як засіб терапії (повернення індивіда до нормальності, як вона визначається в конкретному соціумі; наприклад, ізоляція хворих). Хоча ці випадки, безперечно, пов'язуються із відчуттями самотності, тим не менше, вважаємо, що феномен політичної самотності включає значно ширший діапазон можливостей його проявлення.

Соціальна філософія, соціологія та соціальна психологія дають нам безліч прикладів, коли людина почувається самотньою, будучи не ізольованою від суспільства, але перебуваючи в ньому (можемо згадати тут працю Д. Рісмана, що стосується соціальних аспектів самотності, «Самотній натовп», в якій на основі аналізу американського суспільства здійснюється дослідження феномену натовпу самотніх). Ізоляція виявляє негативний досвід самотності, вона набуває характеру фактора душевного життя, що деформує Я. Будучи ізольованим, індивід нездатен до цілісного сприйняття власного Я, оскільки цілісне сприйняття себе здобувається через відсилання до Іншого, через комунікацію з іншими Я. Однак самотність – це не лише деструкція Я; можна виокремити форму самотності, що виявляє величезний потенціал саморозуміння, даючи можливість ефективного використання її для творення політичного. Про таку форму самотності твердять представники екзистенціалізму та філософії діалогу ХХ ст. (наприклад, М. Бубер, М. Бердяєв).

Феномен самотності виявляє внутрішньо закладену антиномічність, що обумовлює як позитивного, так і негативного його сприйняття, що чи не найбільш стосується її соціального та політичного аспектів. Вказівку на негативний аспект самотності зустрічаємо в «Політиці» Аристотеля, коли той твердить, що людина, яка виявилася ізольованою від інших людей, не є самодостатньою [2, с. 379]. Однак таким трактуванням самотності та ізольованості в політичній спільноті не слід обмежуватися. На позитивне значення цього феномену для людського буття вказують стоїки (наприклад, Епіктет), християнська традиція (слід згадати феномен монашества). Зокрема, звертається увага на те, що, будучи на самоті, людина має можливість звернутися до свого внутрішнього світу, проаналізуватися свій досвід, вести внутрішній діалог, який відіграє важливе значення для саморозуміння. Тож можна ствердити про два полюси самотності – негативний, деструктивний (радикальним виявом якого є психоз, аномія) та позитивний (як спосіб пізнати себе).

Два аспекти самотності позитивний (як усамітнення, *solitude*) і негативний (як самотність, *loneliness*) виокремлює Ханна Арентс в праці «Джерела тоталітаризму».

Джерелом проявів негативної самотності в політичному світі є терор, який здійснює влада в тоталітарних системах, розділяючи та ізолюючи індивідів. Парадокс самотності полягає в тому, що індивід почувається самотнім, будучи разом з іншими. Тож йдеться не про фізичне відділення індивіда від інших, його ув'язнення (хоча й це часто мало місце), але про деформацію становища людини в світі; самотність набуває онтологічного статусу. Згідно із Х. Арендт самотність в політичному аспекті – це ізоляція, яка визначається як «...глухий кут, до якого людей заганяє руйнація політичної сфери їхнього життя, де вони діяли разом у спільних інтересах» [1, с. 528]. При цьому, ізоляція не трактується лише негативно. В контексті міжлюдського спілкування вона проявляється як самотність (негативний вимір) та усамітнення (позитивний вимір). Усамітнення є результатом волі індивіда, який прагне побути разом із своїм «Я»; самотність же виникає, коли індивід нездатен налагодити спілкування із іншими, або відчуває беззахисність і загрозу, яка йде від інших. Самотність є нестерпною, оскільки перешкоджає людині здобути цілісність власної суб'єктивності, що можливе тільки через товариство з іншими. Коли людина усамітнюється, вона не залишається сама, вона набуває досвіду власного Я, ведучи з ним внутрішній діалог, що передбачає, якщо звернутися до традиції філософії діалогу (М. Бубер, Е. Левінас) досвід іншості Іншого, а відтак досвід Я як Іншого. Натомість, самотність як нездатність налагодити міжлюдське спілкування та ізоляція як нездатність до політичної діяльності, згідно з Х. Арендт, стають передумовою до тоталізації політичного світу, коли вони перетворюються на повсякденне відчуття.

Якщо звернутися до історії філософії, можемо помітити, що тема самотності та її соціально-політичних наслідків стає доволі значимою в епоху Нового часу. Можемо припустити, що саме в цей період, в контексті формування засад модерного мислення та трансформації соціальної уяви, змінюються й уявлення про самотність та способи її проявлення в політичному світі. Новий час демонструє нам емансипацію індивіда від традиції та авторитетів: він прагне звільнитися від «примар розуму» (Ф. Бекон) і досягнути ясного і чіткого сприйняття *cogito* (Декарт). Зміни відбувається в структурі соціокультурної системи уявлень, в результаті чого людина приймає як певний ідеал та передумову істинного досвіду залишатися на самоті із власним розумом.

Проблема політичної самотності актуалізується в контексті здійснення процесу індивідуалізації сучасного суспільства. Руйнування традиційних основ соціального життя і політичної діяльності зумовлює відірваність індивідів від спільноти. Соціальні теоретики й філософи (наприклад, З. Бауман, У. Бек, Е. Гідденс, Ж. Ліповецький) звертають увагу на особливість форми індивідуалізації та її прояви в сучасному суспільстві. Загалом, індивідуалізація не обов'язково негативно оцінюється. Згадаймо Е. Фрома, який писав, що індивідуалізація – це процес збагачення та розвитку особистості. Негативні наслідки вона має тоді, коли набуває форми прогресуючого відділення від інших, що призводить до тривоги та загубленості індивіда [10, с. 49]. Самотність, що постає в результаті радикального перебігу індивідуалізації, розуміється як така, що призводить до психічних порушень, а також прирівнюється до фізіологічного явища голоду. Якщо звернутися до сфери політики, то можемо ствердити, що політичний світ, який піддається радикальній індивідуалізації, виявляє зникнення Політики (з великої літери, як способу масштабної участі громадян в політичному житті для вирішення

принципових питань спільного життя та витворення бачення майбутнього спільноти). Все частіше політична діяльність скеровується на вирішення локальних чи партикулярних проблем (цим породжується феномен фрагментарних або молекулярних ідеологій, які не прагнуть презентувати цілісне бачення актуального стану суспільства і витворювати проект його майбутнього розвитку, але ставлять за мету вирішення окремих специфічних завдань).

Становище сучасної людини виявляє перетворення переживання самотності на «хронічну звичку» (У. Садлер, Т. Джонсон), яка при цьому набуває характеру неочікуваної з'яви, що зненацька захоплює буття індивіда, виснажуючи душевні сили.

Самотність передусім розуміється як передумова політичного буття. Йдеться про інтерпретацію природного стану як загрозливого для буття індивіда. Загроза викликана тим, що цей стан не регулюється моральними принципами. Т. Гоббс, скажімо, вказує на неможливість застосовувати категорії справедливості та несправедливості до «війни всіх проти всіх». Індивіди перебувають в ізоляції, що наповнена страхом. Конституювання політичного порядку трансформує ізоляцію зумовлену природним станом й утверджує одну із найбільш явних форм політичної самотності, якою є самотність Суверена. Саме про неї пише Б. Паскаль, коли згадує про монарха як найбільш знедолену людину, яку постійно оточують розвагами, аби не залишати на самоті: «Зробіть пробу, дозвольте королю самотою, без жодного задоволення почуттів, без жодного турбування уму, без товариства і без розваг неквапно [tout a loisir] мислити про себе; побачите, що король без розваги – це людина, підвладна безлічі напастей» [6, с. 55].

Досвід самотності та його прояви в політичному світі розкривається перед нами у таких аспектах:

1. феноменологія самотності та ситуація людини в світі. Самотність – це стан життєсвіту, що характеризується замиканням його на собі і неможливістю проявитися повною мірою інтерсуб'єктивним прагненням людини. В межах феноменологічного підходу (зокрема, сюди включаємо не лише феноменологічну філософію, але й ті психологічні напрямки, які розвивають свої концепції психічного та способи терапії на основі феноменології Е. Гуссерля та М. Гайдегера) самотність визначається як «...переживання, що викликає комплексне і гостре почуття, яке виражає певну форму самосвідомості, а також демонструє розкол основної реальної мережі відношень і зв'язків внутрішнього світу особистості» [9, с. 27]. Розширимо це визначення, додавши розуміння самотності як переживання, що глибоко вкорінена в онтологічне відношення людини до світу (зокрема, й до світу політичного як світу співбуття-з-іншими). Таке переживання тісно пов'язане із усвідомленням власної смертності. Смерть сприймається як вимір абсолютної самотності, яка є нездоланною; це зумовлює замикання людини на собі і закритість на Іншого. В контексті цього фундаментальна онтологія М. Гайдегера може бути проінтерпретована як певна версія егології. Так, наприклад, М. Бубер звертає увагу, що уся філософія М. Гайдегера «...має справу не з людиною в її конкретній різноманітності і комплексності, а лише із існуванням в собі, яке представлене через неї» [4, с. 52]. Однією із причин такого замикання на собі людського буття є ставлення до смерті. Занепокоєння можливістю власної смерті надає відношенню до Інших онтологічно вторинного значення.

Екзистенційна самотність людини в світі проявляється як відсутність друга, який здатен розділити долю, та його пошук. Політична самотність в цьому сенсі може вважатися передумовою утвердження політичного в горизонті відношення «друг-ворог». Політична дружба буде потрактована як додання самотності. Неможливість онтологічного переживання ситуації Іншого, про що ми писали вище в контексті Гайдеггерової фундаментальної онтології, компенсується витворенням соціально-політичних аспектів відношення з Іншим, що набуває форми солідарності. Відчуття самотності долається, а наслідком цього є народження спільності політичного світу: «...кожного разу, коли ми відчуваємо справжнє почуття дружби, самотність не усвідомлюється нами, хоча вона тим не менше слугує як “структурна” (або “трансцендентна”) умова можливості дружніх відносин» [5, с. 55]. Фундаментом цієї спільності може бути форма солідарності, яку Я. Паточка назвав «солідарністю тих, хто пережив потрясіння». Йдеться передусім про досвід ХХ століття із його світовими війнами, загрозою ядерної війни, що перетворює політичний світ на перманентний «фронт» (що схоже на ситуацію перманентності надзвичайного стану сучасного політично світу). Екзистенційне потрясіння від цього (загроза кліюциду, як вдало зауважував С. Кримський), породжує особливий різновид солідарності, а відтак може твердити й про особливу форму політики по відношенню до Іншого. Почуття солідарності транслюється не лише на «друга», але й на «ворога». У праці Я. Паточки знаходимо таке зауваження щодо цього: «Ворог – співучасник тієї ж ситуації, він співвідкривач абсолютної свободи, він той, із ким можлива згода у протиставленні, співучасник потрясіння дня, миру і життя без цього апогею. Відтак тут відкривається дивна сфера “молитви за ворога”, феномен “любові до тих, хто нас ненавидить”, – солідарність людей, що пережили потрясіння, незважаючи на суперечки і протистояння» [7, с. 344]. Однак ця солідарність – це не лише досвід ХХ століття; можна твердити про його універсальний характер. Він здобувається разом із народженням політичного світу у період, що К. Ясперс називав «осьовим часом». Саме тоді людина усвідомлює власне Я, втрачає «спокійну стійкість» міфологічної епохи і переживає потрясіння через свою відділеність від колективного. Але разом з тим, індивід відкриває в собі нові безмежні можливості, які дають йому творити. Одним із політичних наслідків «осьового часу», згідно із К. Ясперсом, є творення нових імперій (Цінь Ши Хуан-ді в Китаї, імперія Маур'їв в Індії, *imperium Romanum* в Європі). Ці нові політичні конструкти трансформують політичну самотність, виявляючи в ній потенціал соціокультурної єдності, що відобразився в новому порядку політичного світу.

2. протистояння тоталізації життєсвіту спільнотним. Політична самотність може поставати як спосіб втечі від тоталізації людини спільнотним. Таке значення самотності помітив свого часу М. Бердяєв, стверджуючи, що вона може бути визначена як «відпадання від соціальної повсякденності» [3, с. 86]. Сучасна масова культура виявляє нам анонімність *das Man* і закладає антиномію індивідуалізації. З одного боку людина зациклена на своїй індивідуальності, але з іншого боку – стандартизація життя нівелює індивідуальність (доречно згадати в цьому контексті твердження Дж. Агамбена, який писав, що сьогодні ми маємо справу не з індивідуалізованим людським тілом, але з

будь-яким: людське тіло перестає бути подібним до Бога чи тварини, а лише на інші людські тіла).

Негативним проявом соціально-політичного виміру самотності в контексті тоталітаризму є пасивність в політичному житті. Пасивність стає передумовою для легітимації дій тоталітарної влади. Людина відчуває свою відстороненість від прийняття важливих соціальних та політичних рішень і, в той же час, вона ще більше усамітнюється, аби не нести за них відповідальності.

3. відчуження і аномія. Ці аспекти самотності в соціально-політичному плані виявляються відчуття людиною чужості політичного світу. Людина відчуває свою «закинутість» в світ; соціальні та політичні феномени й процеси сприймаються нею як строго об'єктивні, а відтак і незалежні від впливу окремої людини. Відчуження і аномія є результатом неможливості витворити солідарність, чого причиною в сучасному суспільстві є швидкість та інтесивність економічних та соціальних процесів. Солідарність при цьому розуміється як чинник, що дозволяє досягати політичного порядку, сприяє інтеграції індивідів; аномія, натомість, розуміється як стан хаосу в суспільства. Таке протиставлення має сенс, адже соціальне виключення (особливо, якщо йдеться про самовиключення з соціуму) настає через втрату смислових орієнтирів, що для політичного світу означає руйнування порядку. Найчастіше втрату смислових орієнтирів в межах сучасності пов'язують із нівелюванням традиційних цінностей. Наприклад, Е. Дюркгейм визначає аномію як хронічне явище комерціалізованого та індустріалізованого суспільства. В такому суспільстві відсутні колективні сили уособлені соціальними групами, що здатні направляти соціально-політичний розвиток спільноти.

4. неможливість налагодити комунікацію. Самотність тут слід розуміти в більш широкому соціокультурному контексті, аніж зведення її до прояву некомунікабельності. Зокрема, самотність в сучасному політичному світі може виступати не через психологічну нездатність індивіда здійснити комунікацію, але через заклопотаність людини неможливістю налагодити справжню комунікацію з Іншим. Будучи зацикленою на турботі про підтримку комунікації (чому сприяють, зокрема, новітні технічні засоби комунікації), сучасна людина втрачає здатність розуміти Іншого через постійне перебування в умовах своєрідної «семіотичної експансії», коли надмір інформаційних потоків зумовлює нівеляцію значення знаків, що ними транслуються. Саме поняття комунікації стає сьогодні одним із ключових, відображаючи суперечності, що характерні сучасній соціокультурній ситуації. Наприклад, Дж. Д. Пітерс вказує на амбівалентність сучасних проявів феномену комунікації, яка «одночасно викликає і мрію про миттєвий доступ, і кошмар лабіринту самотності» [8, с. 14]. Одним із аспектів занепокоєння сучасності є пошук таких способів комунікації з Іншим, які б дозволили здобувати розуміння іншості досвіду та підтримку спільності. Однак комунікативні розриви у формуванні спільного простору можуть настати як наслідок: 1) надміру значень, що претендують на соціальну значимість, та, 2) неочікуваності іншості Іншого. Перше стосується того, що пріоритет наповнення комунікативного простору смислами перебирають на себе мас-медіа, які функціонують за законами масової культури. Політична комунікація як форма культурної комунікації має переважно символічний характер, що в рамках сучасності розгортається у формі надміру знаків і символів, які

перетворюються на симулякри. Можемо, відтак, протиставити реальне спілкування між двома індивідами, що призводить до усвідомлення спільності досвіду, та символічне спілкування, яке піклується лише про дотримання ритуалу. Самотність долається лише реальним спілкуванням, коли людина відчуває дійсність свого існування. Друга причина розривів комунікації пов'язана із тим, що Інший, який претендує бути учасником політичної комунікації, сьогодні постає з надзвичайно неочікуваними для політичного світу ідентифікаціями, які не схоплюються традиційними політичними категоріями (наприклад, на участь в політичній комунікації претендують сексуальні меншини, екологічні активісти тощо).

5. ідентичність та самопізнання. Негативний вплив політичної самотності, породжений неочікуваністю іншості Іншого та її проявлення в комунікативному просторі політичного світу, можна вирішити, звернувшись до ідентифікації та самопізнання індивіда, які налаштовані на здобування автентичних вимірів лише тоді, коли людина перебуває на самоті із собою. Передусім зауважимо, що пізнання людиною себе в сучасній філософії пов'язане із формулюванням антропологічної проблеми як самостійної філософської проблеми. В цьому контексті самотність сприймається як спосіб досягнення саморозуміння та автентичної самоідентифікація. Визначення такого способу не випадкове і узasadнене філософсько-антропологічним аналізом (наприклад, М. Бубер, М. Бердяєв, Е. Левінас). Самотність визначається як певне потрясіння, своєрідна гранична ситуація, коли людина позбувається соціальних установок, об'єктивацій себе та інших. Таке потрясіння переживається як наслідок «космологічної непевності» (у термінології М. Бубера). Причиною цієї непевності є соціокультурні трансформації Нового часу та їх наслідки для соціального й політичного буття людини. Саме тоді бере початок процес відірвання людини від традиційних способів набуття ідентифікації – а саме, через приналежність до органічних соціальних утворень (наприклад, сім'я). Апогей цього процесу демонструє сучасність: в політичному світі це проявляється у тому, що надмір квазі-політичного зумовлює втрату смислів у проявленні феноменів політичного світу, а також створює необхідність індивіда звернутися до власного Я. Мартін Бубер звертає увагу на надмірне ангажування сучасної людини в діяльність товариств, партій, профспілок, однак ця надзвичайно активна діяльність засвідчує ніщо інше як «зруйновану впевненість»: «Самотність, яка посилюється, всього лише приглушується та придушується діяльнісною суєтою, однак де б людина не звертала у тишу, у власну реальність свого життя, усюди вона пізнає глибину самотності і в ній вона пізнає, вступаючи у конфронтацію з основою свого існування, глибину людської проблематики» [4, с. 46]. Таку форму самотності не слід сприймати як негативний наслідок сучасних трансформацій політичного світу. Соціальна філософія, яка перетворює її на предмет свого дослідження може виявити передумову особливого досвіду політичного, що виростає із усвідомлення особистістю свого власного Я, неможливості спровадити його до чогось іншого (штучних соціально-політичних конструктів). Як результат, витворюється переоцінка смислів буття в світі, зокрема, й буття в світі-з-іншими.

В контексті сказаного вище, можемо виокремити форму самотності, що ставить пріоритетом самопізнання і, разом з тим, надає йому соціально-політичного значення. Йдеться про самотність філософа, що реалізується як своєрідна політика філософії, яка

здатна трансформувати політичний світ. Філософ виявляє прагнення до пізнання, при чому це пізнання, яке не обмежується рамками соціальних конвенцій. В цьому контексті, доречним буде згадати М. Бердяєва, у якого знаходимо розрізнення пізнання в перспективі суспільства та пізнання в перспективі спілкування. Саме друга форма пізнання здатна долати самотність, оскільки вона передбачає «дружбу з усякими “ти”» [3, с. 107]. Безперечно, цей прояв дружби стає основою для проявлення політичного. Більше того, він актуалізує позицію політичного філософа, який стоїть «над полісом» (не піддається соціальним конвенціям та об'єктиваціям) і в той же час знаходиться «в полісі» (розділяючи політичний простір з іншими).

Осмислення феномену самотності та його проявлення в політичному світі дає можливість зрозуміти важливий аспект відношення людини і політики. Амбівалентний характер цього феномену демонструє можливість використання стану самотності у різних його аспектах для здійснення певної політики, зокрема у формі критики соціально-політичних умов та витворення автентичних передумов для комунікації з Іншим. Соціально-філософський аналіз самотності може стати методологічною основою для подальшого вивчення соціальних та політичних проявів цього феномену в межах соціології, політології та психології.

Література:

1. *Арендт Х.* Джерела тоталітаризму / Х. Арендт; пер. з англ. – К.: Дух і літера, 2005. – 584 с.
2. *Аристотель.* Политика / Аристотель // Аристотель. Сочинения в четырех томах. – М.: Мысль, 1983. – Т. 4. – С. 375-644.
3. *Бердяев Н.* Я и мир объектов. Опыт философии одиночества и общения / Н. Бердяев. – Париж: Утца-Press, 1934. – 191 с.
4. *Бубер М.* Проблема человека / пер. с нем. Н. Кушнира. – К.: Ника-центр; Вист-С, 1998. – 96 с.
5. *Миускович Б.* Одиночество: междисциплинарный подход / Б. Миускович // Лабиринты одиночества. – М.: Прогресс, 1989. – С. 52-87.
6. *Паскаль Б.* Думки / Б. Паскаль; пер. з фр. А. Перепадя, О. Хома. – К.: Дух і літера, 2009. – 704 с.
7. *Паточка Я.* Єретичні есе про філософію історії / Я. Паточка; пер. з чеськ. – К.: Основи, 2001. – 373 с.
8. *Пітерс Дж. Д.* Слова на вітрі: історія ідеї комунікації / Дж. Д. Пітерс; пер. з англ. А. Іщенка. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. – 302 с.
9. *Садлер У., Джонсон Т.* Что такое одиночество? / У. Садлер, Т. Джонсон // Лабиринты одиночества. – М.: Прогресс, 1989. – С. 21-51.
10. *Фромм Э.* Бегство от свободы / Э. Фромм; пер. с англ. // Фромм Э. Бегство от свободы; Человек для себя. – Минск: Поппури, 1998. – С. 3-366.

Annotation

Shevchuk D. To the problem of social-philosophical analysis of political solitude phenomenon. The article is dedicated to the problem of philosophical investigation of political solitude. Author pays attention to the ambivalence of solitude and its social and political manifestations. It's also analyzed the phenomenology of solitude, alienation and anomie, impossibility to establish the true communication, solitude in the context of self-cognition and identity.

Keywords: *solitude, political world, alienation, anomie, self-cognition*